

Prawo do odszkodowania za niesłuszne skazanie

1. Prawny charakter roszczenia za niesłuszne skazanie

Już w okresie II Rzeczypospolitej w doktrynie pojawiały się głosy, że roszczenia odszkodowawcze z tytułu niesłusznego skazania mają charakter publicznoprawny. Uzasadnienia dla tych poglądów należy szukać w umiejscowieniu w strukturze kodeksu postępowania karnego z 1928 r. przepisów, które regulowały tę materię, co nie budziło wątpliwości, jako że podobnie jak przepisy prawa karnego materialnego, procedura karna należy do prawa publicznego¹. Zwolennicy odmiennej teorii podkreślali z kolei cywilnoprawny charakter odszkodowania za niesłuszne skazanie².

Po II wojnie światowej także przeważały koncepcje opowiadające się za publicznoprawnym charakterem tego roszczenia odszkodowawczego. Dopiero wejście w życie ustawy z dnia 15 listopada 1956 r. o odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych³ znacząco wpłynęło na postrzeganie charakteru prawnego tego roszczenia, nadając mu charakter cywilnoprawny⁴. Tym samym polskie prawo przyjęło zasadą odpowiedzialności cywilnej Skarbu Państwa za działania wykonywane przez funkcjonariuszy przy powierzonych im czynnościach. Regulacja dotycząca odpowiedzialności Skarbu Państwa za jego działania została umieszczona również w kodeksie cywilnym – art. 417–421 k.c., a następnie po nowelizacji – art. 417, art. 417¹, art. 417² i art. 421 k.c. Spowodowało to zerwanie z przedwojennym podziałem na czynności gospodarcze, za które państwo ponosiło odpowiedzialność, i akty władzy, za które odpowiedzialności państwo nie ponosiło.

Warto jednak zaznaczyć, że odpowiedzialność ta kształtuje się jednak w inny sposób niż w myśl zasad ogólnych z uwagi na art. 421 k.c., który stanowi, że przepisów art. 417, art. 417¹ i art. 417² k.c. nie stosuje się w przypadku, gdy odpowiedzialność ta jest uregulowana w przepisach szczególnych. Ponadto wciąż obowiązuje pojęcie przepisu

¹ Zob. K. Angerman, J. Nowotny, J. Przeworski, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1930, s. 480.

² M.in. A. Mogilnicki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 1933, s. 948; L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Kraków 1929, s. 406.

³ Dz. U. z 1956 r. Nr 54, poz. 243.

⁴ Koncepcja ta została również wyrażona przez Sąd Najwyższy w uchwale Zgromadzenia Ogólnego nr 729/58 z dnia 7 czerwca 1958 r., która dotyczyła „Wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie stosowania art. 510–516 k.p.k.”, OSNiciK 1958, z. IV.

szczególnego sformułowane przez Sąd Najwyższy – jeszcze na gruncie ustawy z dnia 15 listopada 1956 r. – w uchwale z dnia 14 stycznia 1960 r., w której wskazano jako przepis szczególny taki, który „normuje odpowiedzialność państwa za szkodę wyrządzoną przez funkcjonariusza państwowego przy wykonywaniu powierzonej mu czynności i normuje ją inaczej niż ta ustawa”⁵.

Dokonując analizy charakteru prawnego roszczenia odszkodowawczego poprzez zestawienie przepisów art. 417 i n. k.c. i przepisów rozdziału 58 k.p.k., należy stwierdzić, że Skarb Państwa odpowiada na zasadzie ryzyka za sam skutek spowodowania niesłusznego skazania, które musi spowodować szkodę majątkową lub niemajątkową lub też obie jednocześnie. W tym przypadku nie musi wystąpić przesłanka winy organu wymiaru sprawiedliwości.

Model odpowiedzialności Skarbu Państwa na zasadzie ryzyka w odniesieniu do art. 552 i n. k.p.k. zapewnia gwarancje praw obywatelskich, które stanowią *ratio legis*: „[...] w tej materii istnieje obiektywna odpowiedzialność za szkody (także niemajątkowe), jakich doznała jednostka w związku z nieprawidłowościami w działalności funkcjonariuszy państwowych. Dlatego na pierwszy plan wysuwa się motyw ochrony dóbr osobistych poszkodowanego. Tym tłumaczy się okoliczność, że przepisy art. 552 i n. k.p.k. nie wymieniają winy funkcjonariusza jako przesłanki żądania odszkodowania”⁶. Pogląd ten znajduje poparcie również w doktrynie karnistycznej⁷ oraz w orzecznictwie⁸.

2. Konstytucyjne i konwencyjne podstawy prawa do odszkodowania za niesłuszne skazanie

Art. 41 ust. 5 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. jest uzupełnieniem gwarancji ujętych w art. 41 ust. 1–4, który zapewnia każdemu bezprawnie pozbawionemu wolności prawo do odszkodowania. W konstytucyjnym ujęciu odszkodowanie powinno być rozumiane szeroko, czyli jako jakakolwiek forma wynagrodzenia szkody powstałej na skutek bezprawnego pozbawienia wolności.

Odniesienia do regulacji zawartej w Konstytucji należy szukać w normach prawa międzynarodowego, w tym przede wszystkim w Międzynarodowym Pakcie Praw

⁵ Uchwała Izby Cywilnej SN z dnia 14 stycznia 1960 r., I CO 45/59, OSN 1961, nr 1, poz. 1.

⁶ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 237.

⁷ Por. T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 1999, s. 805.

⁸ Uchwała SN z dnia 15 września 1999 r., I KZP 27/99, OSN 1999, nr 11, poz. 72, w której to stwierdzono, że wzajemny układ przepisów kodeksu cywilnego i kodeksu postępowania karnego pozwala wyraźnie rozstrzygnąć, że w przypadkach przewidzianych w art. 552 kodeksu postępowania karnego Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność na zasadzie ryzyka za nieprawidłowe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości.

Obywatelskich i Politycznych⁹, który w art. 9 ust. 5 stwierdza, że każdy, kto został bezprawnie aresztowany, zatrzymany, ma prawo do odszkodowania, którego może dochodzić na drodze sądowej. Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹⁰ również określa prawo do odszkodowania, gdzie w art. 5 ust. 5 stanowi, że każdy, kto został pokrzywdzony przez niezgodne z treścią tego artykułu zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo do odszkodowania. Tym samym, zgodnie z art. 91 ust. 1 Konstytucji RP: „Ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy”. Ponadto art. 87 ust. 1 Konstytucji RP stanowi, że źródłami powszechnie obowiązującego prawa, poza Konstytucją i ustawami, są ratyfikowane umowy międzynarodowe. Należy także pamiętać, że postanowienia zawarte w konwencjach ustanawiają tylko podstawowy (minimalny) standard na płaszczyźnie ochrony prawa i wolności człowieka, pozostawiając państwom w tym zakresie swobodę działania.

Zasada odpowiedzialności zawarta w Konstytucji RP opiera się na konstrukcji bezprawności, czyli dla powstania podstawy do odpowiedzialności odszkodowawczej konieczne jest, aby pozbawienie wolności było bezprawne, nie zaś niesłuszne. Należy mieć przy tym na uwadze, że bezprawność w tym przypadku oznacza oczywisty brak podstawy prawnej bądź też stosowanie obowiązujących przepisów z obejściem ich istoty, które prowadzą do nadużycia prawa.

Samo niesłuszne skazanie nie staje się bezprawne tylko z powodu braku potwierdzenia postawionego oskarżenia w wyroku wydanym przez sąd. W tym miejscu można przytoczyć wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 stycznia 2005 r., SK 60/03, w którym Trybunał wskazał, że: „czynności organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości (prokuratury i sądu), związane z wypełnianiem ich ustawowych obowiązków, nie mają w żadnym sensie charakteru działań nielegalnych ze względu na to, że postępowanie karne zakończyło się prawomocnym wyrokiem uniewinniającym”¹¹. Tak więc nie tylko błąd organów, ale także odmienny sposób oceny dowodów oraz kwalifikacji prawnej zachowania jednostki przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości czy też brak możliwości obiektywnego wskazania prawdziwych zarzutów nie przesądzają o nielegalności działania tych organów. W związku z tym zwrot kosztów postępowania w przypadku uniewinnienia nie będzie mieć charakteru odszkodowania, ale pokrywać będzie tylko koszty poniesione przez stronę, która utrzymała swoje stanowisko w procesie.

⁹ Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

¹⁰ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.

¹¹ Wyrok TK z dnia 11 stycznia 2005 r., SK 60/03, LEX nr 143515.

Problematiczne wydaje się określenie zawarte w art. 552 § 4 k.p.k., który stanowi o „niewątpliwym” charakterze niesłuszności w odniesieniu do konstytucyjnej zasady bezprawności. Wskazać tu należy, że kodeksowa regulacja uwzględnia procesowy charakter stosowanych środków oraz samą ich istotę na etapie, na którym potrzeba budowy hipotezy jego zastosowania wymaga jeszcze potwierdzenia. Należy zatem „niewątpliwą niesłuszność” rozumieć w odniesieniu do bezprawności działania, a początkowe ustawowe rozszerzenie zakresu prawa do odszkodowania za stan niesłuszności zostało zredukowane pojęciem „niewątpliwości”. Takie rozwiązanie znajduje oparcie w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, który w wyroku z 1 kwietnia 2008 r., SK 77/06, wskazał, że: „rodzaj wydanego orzeczenia, a w szczególności to, czy orzeczenie kończy postępowanie w sprawie, może uzasadniać zróżnicowanie w zakresie procedur realizacji prawa do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie organów władzy publicznej. Nie można również z góry wykluczyć, że szczególne względy mogą przemawiać za odejściem od zasady pełnej kompensacji przy wynagradzaniu szkody wyrządzonej przez niektóre rodzaje orzeczeń sądowych niekończących postępowania. Z kolei to, że prawomocne orzeczenie nie kończy postępowania w sprawie, nie uzasadnia natomiast zróżnicowania polegającego na całkowitym wyłączeniu możliwości dochodzenia wynagrodzenia szkód wyrządzonych przez wszelkie prawomocne orzeczenia niekończące postępowania. Takie zróżnicowanie nie pozostaje w racjonalnym związku z celem i treścią danej regulacji, ani nie znajduje oparcia w wartościach, zasadach czy normach konstytucyjnych”¹².

3. Kodeksowa regulacja prawa do odszkodowania za niesłuszne skazanie

W przepisie art. 41⁷² k.c. zostały określone ogólne zasady ponoszenia przez Skarb Państwa odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez władzę publiczną, czyli niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej¹³. Następnie przepis art. 421 stanowi, że przepisy kodeksowe nie mają zastosowania, jeżeli odpowiedzialność ta uregulowana jest w przepisach szczególnych. Jako przepisy szczególne można wskazać m.in. unormowania prawnomaterialne zamieszczone w rozdziale 58 k.p.k. Rozdział ten zawiera zarówno normy o charakterze prawnomaterialnym, jak i normy o charakterze procesowym. Kodeksowa regulacja opiera się i jednocześnie stanowi wykonanie konstytucyjnych norm z art. 41 ust. 5 i art. 77 ust. 1, które to ponadto zgodne są w tym zakresie z wymogami zawartymi w art. 14 ust. 6 Międzynarodowego

¹² Wyrok TK z dnia 1 kwietnia 2008 r., SK 77/06, LEX nr 362870.

¹³ Szerzej m.in. G. Bieniek, [w:] G. Bieniek (red.), *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t.1, Warszawa 2013, s. 322.

Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz art. 5 ust. 5 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Jednakże rozdział 58 k.p.k. nie zawiera wszystkich unormowań prawnomaterialnych oraz procesowych koniecznych do rozstrzygnięcia kwestii odszkodowania za niesłuszne skazanie, tym samym niezbędne jest, w zakresie nieunormowanym, korzystanie z przepisów k.c., a w przypadku przepisów procesowych należy sięgnąć do unormowań z innych rozdziałów k.p.k., a jedynie w kwestiach nieuregulowanych w tym kodeksie, także przepisów k.p.c.

Prawnomaterialne podstawy roszczeń o odszkodowanie lub zadośćuczynienie zostały wskazane w art. 552 k.p.k. i są nimi:

- 1) niesłuszne skazanie, w którego wyniku wykonana zastała kara w całości lub części – art. 552 § 1 i 2,
- 2) niesłuszne orzeczenie i wykonanie środka zabezpieczającego – art. 552 § 3,
- 3) niewątpliwe niesłuszne tymczasowe aresztowanie, również w związku z wykonywaniem europejskiego nakazu aresztowania,
- 4) niewątpliwe niesłuszne zatrzymanie – art. 552 § 4.

Niesłusznym skazaniem będzie takie skazanie, które nastąpiło w sprawie, w której następnie po wznowieniu postępowania lub rozpatrzeniu kasacji oskarżony został prawomocnie uniewinniony albo też orzeczona została łagodniejsza kara niż ta, którą poniósł on na podstawie poprzedniego prawomocnego wyroku. Podobnie umorzenie postępowania w oparciu o przepisy ustawy o amnestii nie pozbawia wnioskodawcy prawa do odszkodowania w oparciu o art. 552 § 1 k.p.k.

Jednakże skazanemu, względem którego, w drodze kasacji, stwierdzono niesłuszność zarządzenia wykonania warunkowo zawieszony kary pozbawienia wolności, prawo do odszkodowania za poniesioną krzywdę lub zadośćuczynienie od Skarbu Państwa na podstawie art. 552 § 1 za doznaną krzywdę, powstałe w wyniku wykonania całości lub części kary, której to jednak nie powinien odbyć, nie będzie przysługiwać¹⁴. Odszkodowania będzie mógł dochodzić na drodze postępowania cywilnego, na podstawie art. 417–420 k.c.

Warto dodać, że sądy powołane do orzekania w sprawach karnych nie są właściwe do rozstrzygnięcia o skutkach prawych niewykonania lub nienależytego wykonania przez Skarb Państwa zobowiązań, które wynikają z tytułu odszkodowań prawomocnie zasądzonych w oparciu o przepisy zawarte w rozdziale 58 k.p.k. Sądami właściwymi do rozstrzygnięcia w tej kwestii są sądy powołane do orzekania w sprawach cywilnych¹⁵. Sądy te również są właściwe w sprawach dotyczących szkód powstałych w wyniku

¹⁴ Zob. postanowienie SN z dnia 23 lipca 1996 r., WZ 89/96, LEX nr 25801.

¹⁵ Zob. postanowienie SN z dnia 28 kwietnia 1992 r., WZ 55/92, LEX nr 20548.

niewłaściwego wykonania kary lub środka karnego orzeczonych przez sąd czy też inny uprawniony w drodze ustawy organ.

Zakres dochodzonych roszczeń w przypadku niesłusznego skazania obejmuje odszkodowanie lub zadośćuczynienie. Artykuł 552 k.p.k., używając określenia „odszkodowanie”, wskazuje na konieczność rekompensaty powstałej szkody, z kolei pojęcie „szkoda” z ramach tego przepisu nie zostało zdefiniowane. Dodać należy, że „szkoda” nie została również zdefiniowana na gruncie prawa cywilnego, jednakże art. 361 § 2 k.c. zakreśla zakres szkody, która winna zostać naprawiona, będąc jednocześnie przesłanką będącą odpowiedzialności odszkodowawczej. W nauce prawa cywilnego rozumie się pod pojęciem „szkoda” nie tylko uszczerbek majątkowy, ale również uszczerbek o charakterze niemajątkowym, czyli zadośćuczynienie za doznaną krzywdę¹⁶. Brak było wątpliwości, że taki sam zakres odszkodowania jest również na gruncie art. 552 k.p.k., czyli że roszczenie może objąć także zadośćuczynienie. Nie przysługują jednak na podstawie tego przepisu niepieniężne środki rehabilitacji osób niesłuszenie skazanych, np. przywrócenie do pracy w oparciu o art. 66 § 2 k.p.¹⁷

Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie istnieje zgodne stanowisko, że ze względu na cywilistyczny charakter odszkodowania za poniesioną szkodę oraz zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w przypadku braku określenia tej kwestii w k.p.k. należy odwołać się do unormowań z k.c., w tym przede wszystkim przepisów art. 361, 362, 363 § 2, 444, 445, 446 oraz 447 k.c. Podkreśla się jednak, że odszkodowanie i zadośćuczynienie z art. 552 k.p.k. jest jak najbardziej instytucją prawa karnego, tym samym należy mieć na uwadze, że nadal zachowuje ono pewne odrębności w odniesieniu do zasad stosowanych w trakcie dochodzenia roszczeń na podstawie prawa cywilnego. W związku z tym odsetki od sumy pieniężnej stanowiącej odszkodowanie za niesłuszne skazanie są wynagrodzeniem za opóźnienie w zapłacie sumy pieniężnej, która stała się już wymagana, za czas do wydania przez sąd prawomocnego rozstrzygnięcia odszkodowawczego odsetki nie przysługują¹⁸.

Z uwagi na cywilnoprawny charakter odszkodowania bądź też zadośćuczynienia, które jest dochodzone, oraz odwołanie się do odpowiednich regulacji z k.c. w postępowaniu o odszkodowanie lub zadośćuczynienie można wnioskować, że jedynie na wnioskodawcy ciąży udowodnienie faktów, na których opiera swoje roszczenie. Jednakże nie można zapominać, że pomimo wskazania przez ustawodawcę w art. 553 § 3 k.p.k. zastosowania art. 362 k.c. postępowanie o odszkodowanie lub zadośćuczynienie nadal ma

¹⁶ Szerzej A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998, s. 25 i n.

¹⁷ Por. P. Cioch, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Warszawa 2007, s. 92 i n.

¹⁸ Zob. P. Cioch, *op. cit.*, s. 92.

charakter karnoprocesowy i stosować należy zasady obowiązujące w ramach procesu karnego. Zastosowanie znajduje przede wszystkim zasada prawdy materialnej z art. 2 § 2 k.p.k. zobowiązująca sąd, również w tym postępowaniu, do przeprowadzania z urzędu dowodów uzasadniających istnienie szkody, związku przyczynowego czy też odnośnie do wysokości odszkodowania oraz zadośćuczynienia. W związku z tym sąd nie jest związany wysokością żądania wnioskodawcy i może także orzec o odsetkach od zasądzonej sumy pieniężnej, nawet mimo braku żądania w tym zakresie. Gdy zaistnieje niemożność lub też trudność w ustaleniu wysokości żądanej kwoty pieniężnej, sąd może zasądzić, na podstawie swojej oceny i po uprzedniej analizie wszelkich okoliczności sprawy, sumę pieniężną¹⁹.

Odszkodowanie lub zadośćuczynienie służy od Skarbu Państwa, tym samym we wniosku kierowanym do sądu właśnie Skarb Państwa należy wskazać jako zobowiązany podmiot. Pamiętać należy, że taki wniosek powinien spełniać wymogi przewidziane dla pozwu wskazane w art. 187 k.p.c. Sąd, uznając zasadność roszczenia, zasądzi odpowiednią kwotę od Skarbu Państwa. Należności zasądzone z tego tytułu wypłacane są na polecenie prezesa sądu okręgowego, który orzekał w danej sprawie w I instancji, ze środków uzyskanych przez Ministra Sprawiedliwości w oparciu o ustawę budżetową.

W świetle prawa cywilnego odszkodowanie za poniesioną szkodę obejmuje jej naprawienie, czyli wyrównanie powstałego uszczerbku o charakterze majątkowym powstałym na mieniu poszkodowanego (szkoda na mieniu) lub na osobie poszkodowanego (szkoda na osobie). Odszkodowanie za szkodę materialną przysługuje oskarżonemu lub podejrzanemu, a nie innym osobom. Szkoda na mieniu to zarówno poniesione straty, czyli – szkoda bezpośrednia (*damnum emergens*), jak i utracone korzyści (*lucrum cessans*). Jako poniesione straty, tj. szkodę rzeczywistą, określa się stratę na mieniu poszkodowanego. Będzie to zmniejszenie aktywów lub też zwiększenie pasywów wskutek m. in. niesłusznego skazania. Ponadto szkoda majątkowa będąca normalnym, niewynikającym z innych przyczyn następstwem bezzasadnego pozbawienia wolności może również powstać po odzyskaniu wolności, pod warunkiem, że jest jednocześnie jego bezpośrednim skutkiem.

Do ustalenia tego rodzaju szkody dochodzi przy zastosowaniu metody dyferencyjnej, która służy do zbadania różnicy w stanie majątkowym jeszcze przed zastosowaniem środków represji oraz już po uniewinnieniu, umorzeniu postępowania lub też orzeczeniu łagodniejszej kary²⁰. Pod uwagę są brane przede wszystkim utracone zarobki oraz wszelkie inne dochody, jakie poszkodowany mógłby uzyskać, gdyby nie był

¹⁹ Por. K. Cesarz, *Szkody wynikłe z uniemożliwienia poszkodowanemu pracy zarobkowej wskutek niesłusznego pozbawienia wolności (zagadnienia wstępne)*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 2, s. 44 i n.

²⁰ Zob. A. Duży, *Dyferencyjna metoda ustalania szkody*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 10, s. 55 i n.

niesłusznie represjonowany. W zakres *damnum emergens* wliczy się również koszty poniesione przez oskarżonego na opłacenie obrońcy w trakcie postępowania karnego oraz po uprawomocnieniu się wyroku. Z kolei za utracone korzyści uważa się korzyści, jakie poszkodowany mógłby uzyskać, gdyby nie wyrządzono mu szkody, czyli jest to brak przyrostu majątku w wyniku niesłusznego represjonowania. Ustalenia utraconych korzyści dokonuje się w sposób hipotetyczny. W orzecznictwie szerokie poparcie zyskał pogląd, że art. 361 § 2 k.c., w części odnoszącej się do utraconych korzyści wymaga hipotetycznego przebiegu zdarzeń, a także wskazania wysokiego prawdopodobieństwa utraty korzyści. Jednakże ustawodawca nie określił bliżej kryteriów, jakimi należy się kierować, budując hipotezy. Ich wskazanie pozostawił natomiast wiedzy i doświadczeniu życiowemu sądu²¹. Nie można również wykluczyć, że osoba niesłusznie represjonowana nie poniesie szkody w tej postaci w ogóle.

Zadośćuczynienie za doznaną krzywdę to odszkodowanie za szkodę niematerialną, powstałą w wyniku niesłusznego skazania. Krzywdę tę stanowią negatywne przeżycia psychiczne wiążące się nie tylko z samym faktem skazania, ale również np. z utratą dobrego imienia. Ustalając wysokość zadośćuczynienia za szkodę wyrządzoną, należy brać pod uwagę wszelkie ustalone w sprawie okoliczności, które wpływają na określenie rozmiaru doznanej krzywdy.

Dla rozumienia pojęcia „zadośćuczynienie” użytego w art. 552 k.p.k. pomocne jest wsparcie się przepisami k.c., w tym zwłaszcza art. 445 § 1 k.c., który wskazuje, że zadośćuczynienie powinno być odpowiednie. Jako odpowiednią sumę zadośćuczynienia należy traktować taką, która co najmniej równoważy przeżycia związane z niesłusznym skazaniem, w szczególności niesłusznym tymczasowym aresztowaniem, gdzie uwzględnić należy wszelkie okoliczności towarzyszące, w tym okres jego stosowania, wiek osoby aresztowanej, stan zdrowia itp. oraz skutki, jakie wywarło ono na osobę w środowisku, w jakim egzystuje²².

Podmiotem uprawnionym do dochodzenia odszkodowania lub zadośćuczynienia, w myśl art. 552 § 1 k.p.k., jest oskarżony. W doktrynie panuje powszechny pogląd, że posługiwanie się w tym przypadku określeniem „oskarżony” jest nie do końca właściwe, ponieważ osoba dochodząca odszkodowania lub zadośćuczynienia nie powinna już występować z pozycji sprawcy przestępstwa. Podkreślić również trzeba, że osobę określaną tu jako „oskarżony” w postępowaniu o odszkodowanie lub zadośćuczynienie może reprezentować pełnomocnik, a nie obrońca. Dlatego też postuluje się, że osobę dochodzącą

²¹ Zob. wyrok SN z 14 października 2005 r., III CK 101/05, LEX 187041.

²² Zob. wyrok SA w Lublinie, II AKA 268/11, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2012, z. 9, poz. 74.

odszkodowania lub zadośćuczynienia powinno się określać jako „poszkodowanego”, co bez wątplenia zdecydowanie lepiej odzwierciedla sytuację procesową²³.

4. Wnioski końcowe

Gwarancje wolności i nietykalności osobistej zapewniają wszystkie współczesne konstytucje państw demokratycznych, a prawo do odszkodowania za niesłuszne skazanie jest niewątpliwie gwarancją realizacji wolności i nietykalności.

Prawo osoby niesłusznie skazanej do wynagrodzenia jej poniesionych szkód i krzywd wynika z Konstytucji RP – art. 41 ust. 5 i art. 77 ust. 1 – oraz z aktów międzynarodowych, m.in. z art. 5 ust. 5 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

Rozdział 58 k.p.k. reguluje instytucję odszkodowania za niesłuszne skazanie. Ma ona charakter kompensacyjny i służy naprawieniu błędów wymiaru sprawiedliwości skutkujących niesłusznym skazaniem. Odszkodowanie za niesłuszne skazanie to zarówno kompensacja szkody majątkowej, jak i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę o charakterze niemajątkowym.

Przepisy kodeksowe regulują postępowanie w przedmiocie odszkodowania za niesłuszne skazanie, a także zawierają unormowania prawnomaterialne określające przesłanki ubiegania się o odszkodowanie, termin dochodzenia roszczeń, rodzaje roszczeń.

Należy jednak mieć na uwadze, że w zakresie nieuregulowanym w k.p.k. zastosowanie znajdują przepisy prawa cywilnego, zarówno proceduralnego, jak i materialnego. Jednakże przepisów k.c. określających podstawy i rozmiar odpowiedzialności odszkodowawczej nie stosuje się w takim zakresie, w jakim odpowiedzialność ta została uregulowana w przepisach szczególnych.

Odpowiedzialność Skarbu Państwa może jednak zostać wyłączona, jeżeli okoliczności danej sprawy wskazują, że pomimo iż ostateczne rozstrzygnięcie, np. dotyczące tymczasowego aresztowania, było niesłuszne, stosowanie tego środka zapobiegawczego było niezbędne do zabezpieczenia właściwego toku postępowania, w szczególności, jeżeli w toku postępowania oskarżony swoim zachowaniem celowo utrudniał jego przebieg²⁴.

W przypadku naprawienia szkody oraz zadośćuczynienia za doznaną krzywdę Skarbowi Państwa przysługuje roszczenie zwrotne od osób, a dokładniej funkcjonariuszy publicznych, które swoim bezprawnym działaniem spowodowały niesłuszne skazanie. Roszczeń regresowych Skarb Państwa może dochodzić wyłącznie w procesie

²³ Zob. P. Cioch, *op. cit.*, s. 149 i n.

²⁴ D. Świecki, [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 890.

cywilnym. Powództwo może wytoczyć prokurator lub organ, który jest powołany do reprezentowania Skarbu Państwa. Jeżeli prokurator nie dopatry się podstaw do wytoczenia powództwa, wydaje w tej kwestii postanowienie i zawiadamia o tym właściwy organ.